

УДК 323.2:316.4

Політичний ринок як атрибутивна властивість транзитивного суспільства

В.П. БЕРЕЗИНСЬКИЙ

Київський національний університет культури і мистецтва, м. Київ, Україна, E-mail: 1-703@i.ua

Авторське резюме

Визначено, що при дослідженні транзитивного суспільства доцільно використовувати поняття політичного ринку як його атрибутивної властивості та кінцевої мети трансформаційного процесу. Основною ознакою є цивілізаційний вимір, який передбачає наголос на перехід від «суспільствародина» до «суспільстваринку». У слабоструктурованих суспільствах (переважно на пострадянському просторі) ринок набуває ознак змішаної моделі, де переважають технологічні засоби симулювання політичної структурованості суспільства, притаманної сучасним суспільствам. Доведено, що для характеристики суто політичних аспектів сучасного розуміння транзитивного суспільства притаманний ринковий підхід, коли політика розглядається через призму політичного ринку. Політичний ринок розглядається як простір, на якому відбувається обмін голосів виборців на передвиборні обіцянки кандидатів, лояльності і підтримки громадян – на проєктовані політиками і керівниками рішення; при цьому всі актори політичного ринку діють заради досягнення власних цілей. На пострадянському просторі на початкових стадіях існував політичний ринок у дусі командної економіки, де «продавець» безкарно використовував технології виробництва і продажу з явним ігноруванням потреб споживача, не вмів (і часто, як і раніше, не вміє) і не бажав правильно сформулювати ці потреби. Також для політичного ринку в пострадянських країнах характерний високий рівень персоніфікації довіри до політичних контрагентів. Проте політичному ринку пострадянських країн не притаманна риса вільної участі суб'єктів політики в конкурентній боротьбі, він не вільний від державної інтервенції. Однією з головних норм цивілізованого ринку є добровільне підпорядкування законам усіх політичних суб'єктів в обмін на забезпечену легітимним насильством гарантію держави дотримання цих правил іншими учасниками політичного процесу.

Ключові слова: транзитивне суспільство, атрибутивна властивість трансформаційного процесу, політичний ринок, продавець і покупець на політичному ринку.

Political market as a attributive property of transitive society

V.P. BEREZINSKY

Kiev national university of culture and arts, Kiev, Ukraine, E-mail: 1-703@i.ua

Abstract

Determined that the study should be used transitive society the concept of the political market as its attributive properties, and the ultimate goal of the transformation process. The fundamental is civilizational dimension which emphasis on the transition from society as «a family» and society as «the market». In semi societies (mainly the former Soviet Union) market acquires features of a mixed model, dominated by technological means feigning political structuring of society inherent in modern societies. Proved that to characterize the purely political aspects of modern society inherent understanding transitive market approach where politics is seen through the prism of political market. The political market is seen as spaces for the exchange of votes in the election promises of candidates loyalty and support of citizens – by politicians and administrators projected decision; with all the political actors of the market are to achieve their goals. In the former Soviet Union in the early stages there was a political market in the spirit of the command economy, where the «seller» impunity used production technology and sales with obvious disregard for the needs of the consumer, could not (and often still cannot) and did not want to properly form these needs. Also for the political market in post-Soviet countries, a high level of trust in political personification contractors. However, the political market post-Soviet countries are not inherent feature free participation of business policy in the competition, it is not free from state intervention. One of the main rules of civilized market is voluntary submission to the law all political entities in exchange for secured legitimate violence of the state guarantee compliance with these rules by other political actors.

Keywords: transitive society, attributive property of the transformation process, the political market, the seller and the buyer on the political market.

Постановка проблеми. В умовах демократичного транзиту суспільства особливого значення набуває питання про те, якими атрибутивними властивостями має володіти суспільство при завершенні переходу, коли досягається якісно новий стан суспільної організації, що базується на дещо інших традиціях, ніж на початку трансформації. У

політичному сегменті відбуваються радикальні зміни, що обумовлюють утвердження демократичних принципів організації політичного життя громадянського суспільства. Однією із таких атрибутивних властивостей транзитивного суспільства є створення і нормальне функціонування політичного ринку.

Аналіз досліджень і публікацій. Про-

© В.П. Березинський, 2015

блема транзитивного суспільства розробляється в рамках девелопменталізму (від англ. development – розвиток), який утвердився у 1950-1970-х рр. як дослідницький підхід, спрямований на виявлення залежності політики (наприклад, від соціально-економічного розвитку), її структурної диференціації (яка забезпечує автономність політичної системи як складової суспільної макросистеми), а також здатностей системи, що забезпечують готовність політичної влади до оновлення (тобто до набуття певного ступеня адаптації держави до викликів часу), мобілізації (тобто до залучення владою людських і матеріальних ресурсів для вирішення важливих завдань), самозбереження (тобто недопущення до влади радикальних опозиціонерів) та прагнення до рівності політичних акторів.

Представники теорії модернізації Волт Ростоу, Габріель Алмонд, Девід Аптер, Майрон Вайнер, Семюель Гантінгтон, Люсьєн Пай, Талкотт Парсонс, Едвард Шиллс та ін. вважають, що постколоніальні держави мають формуватися як позитивні девелопменталістські держави з розвиненими демократичними механізмами управління (за зразком західних демократій). Ринок і демократія мали б тим самим конституювати збалансований характер руху держав по цьому шляху. Представниками цього напрямку стратегія незалежності будувалася за формулою «деколонізація + зростання + демократизація».

Представники теорії залежності Пол Бейрон і Андре Гундар Франк, Перрі Андерсон і Ерік Хобсбаум, Гейвін Кітчінг, Колін Лейс, Бенедикт Андерсон та ін. вважають, що післявоєнна фаза розвитку насправді має неоімперіалістичну, гегемоністичну природу, оскільки тут політичний контроль підмінений економічним. Тобто для представників теорії залежності легітимною була стратегія гегемонії і панування, а в якості методології вони використовували постулати теорії конфлікту, яка орієнтувалася на ідеях соціалізму як основи демократії, роблячи при цьому акцент на протиріччя зростання при капіталізмі.

Мета дослідження – розкрити зміст політичного ринку як атрибутивної властивості та кінцевої мети трансформаційного процесу.

Виклад основного матеріалу. Одну з перших моделей переходу до демократії запропонував Данкварт Ростоу в роботі «Перехід до демократії: спроба динамічної моделі» (див.: [11]), в якій обґрунтовується генетичний підхід до суспільно-політичної модернізації. Новація цього підходу полягає в тому, що при поясненні процесів модернізації наголос робиться не на постійних чинниках, що забезпечують функціонування демократичного режиму, а на контексті політичної динаміки, який постійно змінюється. Тобто акцентується увага на генетичних передумовах та змінних величинах, що

визначають характер, спрямування й темпи трансформаційних процесів. Модель Д. Ростоу передбачає наявність двох взаємопов'язаних передумов: національну єдність і усвідомлення громадянами загальної ідентичності або хоча б розуміння того, до якого політичного співтовариства вони належать, з одночасним політичним протиборством основних суспільно-політичних сил.

Американський дослідник Д. Ростоу виокремлює три основні фази перехідної динаміки: підготовча (розгортання конфлікту між основними соціальними силами у політиці), прийняття рішення (вибір альтернативи, яка визначає основні правила демократичної гри), закріплення або звикання (утвердження нових форм спілкування, становлення демократичних інститутів та процедур) [11, с. 12].

Іншу модель демократичного транзиту запропонували Г. О'Доннелл [9] і Ф. Шміттер [13], які розрізняють три стадії переходу до демократії: лібералізація (інституціоналізація громадянських свобод без трансформації владного апарату), демократизація (період інституціоналізації невизначеності, коли влада певної групи людей замінюється владою набору політичних норм та правил за умов демонтажу авторитарного режиму та свідомого вибору новими силами демократичних інститутів і процедур), ресоціалізація громадян (засвоєння громадянами нових норм та цінностей під час поступу демократичного процесу).

Специфічну концепцію демократичного транзиту, адаптовану до реалій східноєвропейської трансформації запропонував В. Банс [1]. На його думку, транзит від державного соціалізму (що характеризується невизначеністю процедур і передбачуваними кінцевими результатами) до ліберальної демократії (з визначеними процедурами й невизначеними результатами) здійснюється через перехідний період («хаос»), якому притаманні невизначеність як результатів, так і процедур. У цей період система стає більш конкурентною, результати – ще більш невизначеними, а вихідний стан самого процесу реформ набуває непередбачуваного характеру. Ліберальна демократія за такої ситуації стає лише одним із чотирьох варіантів майбутнього, поряд із «заморожуванням» режиму в перехідному стані, реставрацією державного соціалізму та диктатурою з її невизначеністю процедур і результатів.

Останнім часом відбуваються спроби класифікації політичних режимів, що трансформуються, за ступенем їх демократичності, консолідованості. У межах континууму між ліберальною демократією та авторитаризмом, на думку Л. Даймонда, можна знайти чимало перехідних типів: електоральної демократії, псевдодемократії, напівдемократії, персоналістичні та слабкоінституціоналізовані режими, встановлені у процесі «третьої хвилі» демокра-

тизації (див.: [2]). Особливості розвитку процесу демократизації «третьої хвилі» в посткомуністичних країнах вдало описані в дисертаціях О. М. Рудіка [12], В. В. Кобильника [6] та ін.

Більшість дослідників схильні визначати транзитивні суспільства як «загальну ситуацію (і поняття) переходу від однієї епохи політичної організації суспільного життя до іншої, неомодерної епохи в розумінні суспільства і його політичної практики» [10, с. 2425]. Сутність перехідного періоду полягає в трансформації від попередньої соціальної системи (у даному випадку її конкретний тип особливого значення не має) до соціальної системи, яка має всі характеристики громадянського суспільства.

Важливим питанням вивчення перехідних станів суспільства є розрізнення традиційного і сучасного суспільств: самі поняття «сучасне» і «традиційне» дуже відносні з семантичного погляду, так само як і їхнє співвідношення – із змістового. Проте необхідно зазначити, що поняття «традиційне» не є синонімом незвиненості в соціально-економічному, політичному і духовному сенсі. Так, Японія, що зберігає всі основні риси традиційного суспільства, є передовою індустріальною державою з чималими соціальними завоюваннями.

Суть розуміння дійсних розбіжностей між «традиційним» і «сучасним» суспільствами полягає не у висхідній лінії суспільного розвитку в напрямку «прогресу» в його західному тлумаченні, що зводиться насамперед до абсолютизації американських соціально-політичних та інших життєвих стандартів, а на шкалі цивілізаційних розбіжностей (див.: [3]). Людина традиційного суспільства сприймає світ як Космос, для неї світобудова має святість. У сучасному суспільстві світ позбавлений цієї святості, десакаралізований і раціональний; він розглядається так, начебто людина втрачає деякий «природний релігійний орган» незалежно від того, яке її ставлення до релігії й церкви. «Традиційна» особистість бачить світ як єдине ціле, з кожною часткою якого людина зв'язана безліччю невидимих ниток, а час становить для неї природну зміну циклів, не розділених на дробові й однакові відрізки. «Сучасний» індивід уявляє час лінійним, зверненням уперед, незворотним, подільним, а простір – як «нерозумну нескінченність» [5, с. 125126]. Людина в традиційному суспільстві сприймається як осередок безлічі зв'язків, вона включена у солідарні структури (родина, громада, колектив) і не може бути атомом (останнє використовується у значенні «неподільний»). У сучасному суспільстві людина – вільний атом, індивідуум. «Саме відчуття неподільності індивіда, його перетворення у відособлений світ породило глибинне почуття власності, прикладене насамперед до власного тіла» [4, с. 28].

Виражена в метафоричній формі розбіж-

ність традиційних і сучасних уявлень про суспільство зводиться до формул «суспільство як родина» і «суспільство як ринок». Уявлення про святість світу і включеність у нього людини породжує в традиційному суспільстві єдину для всіх етику. Навпаки, сучасне суспільство втрачає стійкі етичні норми, відкриті релятивістському впливу. Тип традиційного господарства є поєднаним із задоволенням потреб, у тому числі на зрівняльній основі; ринкова («сучасна») економіка націлена на нагромадження багатства.

У суспільствах із різним розумінням сутності й обов'язку людини формуються принципові розбіжності в уявленнях про державу, владу і право. У традиційному суспільстві формується патерналістська, ієрархічно побудована ідеократична держава, що легітимізує свою владу «згори» за допомогою релігії чи ідеології. У сучасному суспільстві ліберальна плутократична держава легітимізує владу «знизу». Право, засноване на приматі справедливості й моральності (у традиційному суспільстві), і формальне право, що заміщує законом моральність (у сучасному суспільстві), виступають як кардинально різні правові системи. Торжество правової держави – це торжество загальної регламентації, де закон – і влаштовувач життя, й ідеал життєвого устрою. У суспільстві традиційного типу величезного значення набуває авторитет, який не піддається перевірці логікою; у сучасному суспільстві перевірка й руйнування авторитетів перетворюється на норму і принцип суспільного буття.

Для характеристики суто політичних аспектів сучасного розуміння суспільства притаманний ринковий підхід, коли політика розглядається через призму політичного ринку. Найбільш поширене розуміння політичного ринку як «системи виробництва і розподілу політичних товарів і послуг (ідей, програм, стилю керування, іміджу лідера), яка відносно ефективно забезпечує узгодження значної кількості інтересів конкуруючих між собою продавців (партій, політиків, бюрократії) і покупців (виборців, громадян). Політичний ринок – це простір, на якому відбувається обмін голосів виборців на передвиборні обіцянки кандидатів, лояльності і підтримки громадян – на проєктовані політиками і керівниками рішення; при цьому всі актори політичного ринку діють заради досягнення власних цілей» [7, с. 5].

На думку російського дослідника Д.В. Нежданова, на пострадянському просторі на початкових стадіях існував політичний ринок у душі командної економіки, де «продавець» безкарно використовував технології виробництва і продажу з явним ігноруванням потреб споживача, не вмів (і часто, як і раніше, не вміє) і не бажав правильно сформулювати ці потреби.

Останнім часом (тут варто пригадати «кольорові революції» в 2004-2005 рр., Арабську

весну 2010-2011 рр., Євромайдану 2013-2014 рр. та ін.) політичний ринок на пострадянському просторі еволюціонує, змінюються моделі політичної реклами і впроваджуються PR-технології на всіх рівнях влади. Якщо радянський політичний ринок більшою мірою тяжів до твердої командно-адміністративної форми господарювання, централізованого розподілу ресурсів, спирався на наймогутнішу систему ідеологічної пропаганди, насильство й низький рівень політичної культури (своєрідний «домострой» патріархального типу в політиці), то сучасний політичний ринок орієнтований на добровільне підпорядкування, взаємну повагу, а не страх, відносну свободу вибору, високу конкуренцію і більш широку дію саморегуляторів, завдяки нормам конституційного законодавства, що забезпечує відносну правову рівність суб'єктів політики [8, с. 1213].

На сьогодні на пострадянському просторі діє скоріше ринок у дусі змішаної економіки, який тяжіє до командно-адміністративної системи регулювання політичних ресурсів. Цей політичний ринок діє на принципах змішаної економіки (інакше кажучи, поєднує риси, властиві командній і ринковій економікам). Окремі сегменти виборців часто намагаються обміняти свій голос, отриманий безоплатно, на продуктові набори, ліки тощо замість того, щоб

у результаті аналізу політичної ситуації прораховувати свої прибутки, пов'язані з «покупкою» того чи іншого політичного товару. Також для політичного ринку в пострадянських країнах характерний високий рівень персоналізації довіри до політичних контрагентів. Проте політичному ринку пострадянських країн не притаманна риса вільної участі суб'єктів політики в конкурентній боротьбі, він не вільний від державної інтервенції. Разом з тим, однією з головних норм цивілізованого ринку є добровільне підпорядкування законам усіх політичних суб'єктів в обмін на забезпечену легітимним насильством гарантію держави того, що його контрагенти діятимуть у такій же спосіб.

Висновки. Таким чином, на нашу думку, при визначенні транзитивного суспільства доцільно використовувати поняття політичного ринку як його атрибутивної властивості та кінцевої мети трансформаційного процесу. Основною рисою є цивілізаційний вимір, який передбачає наголос на перехід від «суспільства-родини» до «суспільства-ринку». У слабоструктурованих суспільствах (переважно на пострадянському просторі) ринок набуває ознак змішаної моделі, де переважають технологічні засоби симулювання політичної структурованості суспільства, притаманної сучасним суспільствам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Банс В. Элементы неопределенности в переходный период [Текст] / В. Банс; пер. с англ. // Полис. – 1993. – № 1. – С. 27-33.
2. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? [Текст] / Л. Даймонд; пер. с англ. // Полис. – 1999. – № 1. – С. 10-25.
3. Дзьобань О. Між суспільством «як родина» і суспільством «як ринок» [Текст] / О. Дзьобань // Віче. – 2004. – № 1. – С. 71-75.
4. Кара-Мурза С. Г. Россия как традиционное общество [Текст] / С. Г. Кара-Мурза // Русский Дом. – 1997. – № 2. – С. 15-33.
5. Кара-Мурза С. Г. Россия: что значит «не быть Западом»? [Текст] / С. Г. Кара-Мурза // Наш современник. – 1997. – № 9. – С. 119-128.
6. Кобильник В. В. Особливості демократичної трансформації політичних режимів України та Польщі [Текст]: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / В. В. Кобильник; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 20 с.
7. Морозова Е. Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии [Текст] / Е. Г. Морозова. – М.: РОССПЭН, 1998. – 172 с.
8. Нежданов Д. В. Политический маркетинг: вчера, сегодня, завтра [Текст] / Д. В. Нежданов. – СПб: Питер, 2004. – 160 с.
9. Новые диаспоры. Государственная политика по отношению к соотечественникам и национальным меньшинствам в Венгрии, Украине и России [Текст] / под. ред. В. И. Мукомеля, Э. А. Паина; Центр этнополитических и региональных исслед. – М.: Научн. кн., 2002. – 450 с.
10. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств [Текст] / В. Полохало (кер. авт. колективу); заг. ред.: Є. Бистрицький, В. Полохало, С. Макеєв, О. Дергачов. – К.: Політ. думка, 1995. – 368 с.
11. Растоу Д. Переход к демократии: попытка динамической модели [Текст] / Д. Растоу; пер. с англ. // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5-15.
12. Рудік О. М. Процес демократизації «третьої хвилі» та особливості його розвитку у посткомуністичних країнах [Текст]: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / О. М. Рудік; Одеська нац. юрид. акад. – О., 2003. – 16 с.
13. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии [Текст] / Ф. Шмиттер; пер. с англ. // Полис. – 1996. – № 5. – С. 18-27.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2015

REFERENCES:

1. *Bans V.* Elementy neopredelennosti v perekhodny period (Elements of uncertainty in the transitional period), *Polis*, 1993, No. 1, pp. 27-33.
2. *Daymond L.* Proshla li «tret'ya volna» demokratizatsii? (It has the «third wave» of democratization?), *Polis*, 1999, No. 1, pp. 10-25.
3. *Dz'oban' O.* Mizh suspil'stvom «yak rodyna» i suspil'stvom «yak rynek» (Between society as «a family» and society as «the market»). *Viche*, 2004, No. 1, pp. 71-75.
4. *Kara-Murza S.G.* Rossiya kak traditsionnoye obshchestvo (Russia as a traditional society), *Russky Dom*, 1997. No. 2, pp. 15-33.
5. *Kara-Murza S.G.* Rossiya: chto znachit «ne byt Zapadom»? (Russia: what it means to «not be the West?»), *Nash sovremennik*, 1997, No. 9, pp. 119-128.
6. *Kobyl'nyk V.V.* Osoblyvosti demokratychnoy transformatsiyi politychnykh rezhymiv Ukrayiny ta Pol'shchi (Features of the democratic transformation of political regimes in Ukraine and Poland): avtoreferat dysertatsiyi ... kandydata politychnykh nauk, Kyiv, 2010.
7. *Morozova Ye.G.* Politichesky rynek i politichesky marketing: kontseptsii, modeli, tekhnologii (The political market and political marketing: concepts, models, technology), Moscow, 1998.
8. *Nezhdanov D.V.* Politichesky marketing: vchera, segodnya, zavtra (Political Marketing: Yesterday, Today and Tomorrow), St. Petersburg, 2004.
9. *Novye diaspory. Gosudarstvennaya politika po otnosheniyu k sootchestvennikam i natsionalnym menshinstvam v Vengrii, Ukraine i Rossii (New Diaspora. State policy towards national and ethnic minorities in Hungary, Ukraine and Russia)*, Moscow, 2002.
10. *Politolohiya postkomunizmu: Politychnyy analiz postkomunistychnykh suspil'stv (Postcommunism Politics: Political analysis of post-communist societies)*, Kyiv, 1995.
11. *Rastou D.* Perekhod k demokratii: popytka dinamicheskoy modeli (The transition to democracy: attempt dynamic model), *Polis*, 1996, No. 5, pp. 5-15.
12. *Rudik O.M.* Protses demokratyzatsiyi «tret'oyi khvyli» ta osoblyvosti yoho rozvytku u postkomunistychnykh krayinakh (The process of democratization «third wave» and especially its development in post-communist countries): avtoreferat dysertatsiyi ... kandydata politychnykh nauk, Odesa, 2003.
13. *Shmitter F.* Razmyshleniya o grazhdanskom obshchestve i konsolidatsii demokratii (Reflections on civil society and democratic consolidation), *Polis*, 1996, No. 5, pp. 18-27.

Березинський Володимир Павлович – доктор політичних наук, професор
Київський національний університет культури і мистецтва
Адреса: 02000, м. Київ, вул. Євгена Коновальця, 36
E-mail: 1-703@i.ua

Berezinsky Volodimir Pavlovich – doctor of political sciences, Full Prof.
Kyiv national university of culture and arts
Address: 36, Yevhena Konoval'tsya Str., Kyiv, 02000, Ukraine
E-mail: 1-703@i.ua